

Наталія Олійник, Ірина Пасько

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДНІПРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У статті принагідно до ювілею стисло висвітлено головні віхи історії факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного інституту імені Олесь Гончара, починаючи з 1918 року. Друга частина присвячена історії кафедри української літератури цього вишу від її започаткування до сьогодення.

Ключові слова: осередок філології, літературознавча школа, Дніпропетровський національний університет імені Олесь Гончара.

Nataliya Oliynyk, Iryna Pasko. History of Ukrainian Literature Department of Dnipro Oles Honchar National University

On the occasion of anniversary the paper highlights main points of history of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology and Art History beginning from 1918. The second part speaks of the History of Ukrainian Literature Department of Dnipro Oles Honchar National University from its foundation until today.

Keywords: philology center, literary criticism school, Dnipro Oles Honchar National University.

Олійник Н.,
к. філол. н., доц.,
завідувач кафедри
української літератури

2018 р. Дніпровський національний університет імені Олесь Гончара святкуватиме високий ювілей – своє сторіччя. Така знаменна подія – нагода озирнутися на довгий шлях, пройдений із моменту заснування нашого вишу, оцінити досягнення як університету в цілому, так і окремих його підрозділів. Історико-філологічний факультет у Катеринославському університеті було засновано того ж далекого 1918 р. Це свідчення щодо існування осередку україністики в Дніпрі на початку ХХ ст. знаходимо в багатьох джерелах. Наше порівняно молоде місто від початку було українським за духом, у ньому згуртувалися представники інтелігенції, повні творчого й наукового потенціалу, громадянського завзяття.

Відомий поет і літературознавець 1920–30-х років П. Филипович у статті “Українське літературознавство за 10 років революції” пише: “...студіювання історії української літератури та літератур інших народів,

а також проблем методології та поетики провадилось у відповідних науково-дослідних кафедрах чи їх секціях у Києві, Харкові, Дніпропетровському та Ніжині. Деякі з цих кафедр та секцій почали роботу раніше <... >, деякі пізніше (секція мови та літератури Дніпропетровської кафедри українознавства утворилася в другій половині 1926 р.)” [3, 240]. Проте, як зазначають автори видання “Історія Дніпропетровського національного університету”, посилаючись на тогочасного ректора М. Г. Куїса, у Катеринославському інституті народної освіти на 1933 р. кафедра української літератури лишалася, на жаль, “практично не укомплектованою” [1, 82]. Відкриття п’ятирічних відділень на філологічному факультеті відбулося 1939/40 навчального року, тоді ж було відкрито й кафедру української літератури в межах цього структурного підрозділу.

Першим завідувачем кафедри української літератури як окремого університетського підрозділу був, на думку дослідників історії університету, В. М. Борщевський. У роки війни, наприкінці листопада 1942 р., його наступником призначено доц. Л. М. Агапітова, фахівця із проблем давньої української літератури, популяризатора української літератури й культури на Дніпропетровщині, відомого своїми радіопередачами та роботою з молоддю. 1946 р. очільником кафедри став відомий літературознавець і мовознавець, канд. філол. наук, доц. (пізніше – д. філол. наук., проф.) Іван Кирилович Чапля, рідний брат письменника-емігранта Василя Чаплєнка. Професор І. К. Чапля працював у Дніпропетровському університеті з 1939 до 1962 р. з перервою в часи Другої світової війни, коли захищав Батьківщину на фронті [2, 641]. Вагомі його праці – “Публіцистика та літературна критика Лесі Українки”, “Становлення нової української літератури і основоположна роль Т. Шевченка в цьому процесі”, “Павло Грабовський — критик і публіцист”, “Украинская революционно-демократическая литературная критика (последняя четверть XIX — начало XX века)”.

Десять років історії кафедри української літератури (1954–1964) пов’язані з об’єднанням її з кафедрою зарубіжної літератури. Цим підрозділом керував д. філол. наук, проф. Леонід Дмитрович Іванов, визнаний фахівець із творчості М. Коцюбинського, який присвятив низку праць дослідженню

індивідуального стилю й поетики прози цього видатного письменника (зокрема, монографія “Михайло Коцюбинський”).

Після роз'єднання 1965 р. оновлену кафедру української літератури очолив канд. філол. наук, доц. (пізніше – д. філол. наук, проф.) Василь Онуфрійович Власенко – колишній фронтовик, авторитетний в Україні дослідник проблем соціального роману, талановитий керівник і наставник, а від 1962 до 1969 р. – декан історико-філологічного факультету Дніпропетровського державного університету. Праці В. О. Власенка, присвячені творчості класиків ХІХ століття, не втратили наукової актуальності й сьогодні. Це насамперед монографії “Художня майстерність прози І. Нечуя-Левицького”, “Художня майстерність Панаса Мирного”, “Український дожовтневий роман”, “Український соціальний роман 70–80 рр. ХІХ ст.”. Як завідувач Василь Онуфрійович налагодив зв'язки кафедри з відомими літературознавцями Київського університету та Інституту літератури ім. Тараса Шевченка Академії наук УРСР, що активізувало наукову роботу членів кафедри. Був організатором проведення в університеті наукових конференцій із проблем розвитку української літератури, зокрема й присвяченої проблемам поетики прози М. Коцюбинського (1963), чи не першої в Україні й у ДДУ гончарівської конференції, у якій узяв участь і сам Олесь Гончар (1964). Був ініціатором зміцнення стосунків кафедри з обласною письменницькою організацією, 1968 р. активно став на захист автора роману “Собор” О. Гончара.

У 1973 р. на посаді завідувача професора В. О. Власенка змінила д. філол. наук, проф. Клавдія Павлівна Фролова – видатний дослідник у галузі теорії літератури, з чім іменем пов'язана багаторічна плідна робота науковців кафедри з дослідження художньої літератури в аспекті естетичних категорій. Акторка за першою освітою, член Національної спілки письменників та Національної спілки театральних діячів України, Клавдія Павлівна була не лише визнаним науковцем, а й неперевершеним лектором, незмінно надихала студентів артистичною подачею складного матеріалу. Широке коло наукових зацікавлень професора К. П. Фролової засвідчене її працями: “Життєва основа, творча історія і місце повісті А. Головка “Бур'ян” у літературному процесі 1920-х рр.”, “Розвиток образної свідомості в українській радянській ліриці (1917–1960)”, “Теорія літератури”, “Естетичні категорії в українській радянській ліриці”, “Аналіз художнього твору”, “Субстанції незримого вогонь”, “Цікаве літературознавство”, “Методичні та філософсько-психологічні основи теорії літератури та мистецтва”. Фролова створила на кафедрі потужну наукову школу теорії літератури, історії української літератури, методики й практики літературної критики, філософії мистецтва та теорії фольклору. Під її керівництвом було відкрито науково-дослідну лабораторію фольклору, народних говорів та літератури Придніпров'я, яка стала в 1990-х роках осередком духовного відродження регіону.

Колегою В. О. Власенка й К. П. Фролової був доктор філологічних наук, професор Фелікс Мар'янович Білецький (1927–1994) – відомий учений-літературознавець, педагог, автор понад двох сотень наукових праць, котрий 45 років життя віддав рідному університету. Ф. М. Білецький – автор низки ґрунтовних наукових праць з історії й теорії літератури, літературної критики, серед яких такі: “Леся Мартович – майстер соціальної сатири”, “Українська сатирична проза кінця ХІХ – початку ХХ ст. (проблеми методу, системи жанрів, форм узагальнення)”, “Оповідання. Новела. Нарис”, “Жанрова своєрідність реалістичної повісті”, “М.Є. Салтиков-Щедрін і українська сатирична література поч. ХХ ст.”, “Жанрові форми літературної критики”, “Розвиток жанрів в українській сатиричній прозі кінця ХІХ – поч. ХХ ст.”, “Історія української літературної критики поч. ХХ ст.”.

У 1988 р. очільником кафедри обрано доц. Віктора Федоровича Коржа – відомого літературознавця, поета-шістдесятника, автора збірок “Борвій”, “Закон пензля”, “Зелені камертони”, “Повернення в майбутнє”, “Аметист”, “Літочислення”, “Очі доброї долі”, “Корінь добра”, “Твердиня”, “Світ звичайних фантазій”, “Осіннє чекання весни”.

Із 2001 р. кафедру української літератури очолює канд. філол. наук, доц. Наталія Петрівна Олійник – відмінник освіти України (2003), заслужений викладач Дніпропетровського університету (2010), заслужений працівник освіти України (2015), із 2002 р. – директор Центру гуманітарних проблем освіти ДНУ ім. О. Гончара, а із 2011 – керівник групи аналізу у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді, член робочої групи міжнародного проекту 530360–TEMPUS–14–2012–GE–TEMPUS JPCR “Розробка та впровадження мультилінгвальних освітніх програм в університетах Грузії та України”. Наталія Петрівна – автор понад 150 наукових праць, серед яких фахові статті, закордонні студії, методичні матеріали до занять, науково-популярні статті тощо. Під її керівництвом успішно захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук дев’ять випускників факультету.

Нашу кафедру неможливо уявити без Нінелі Іванівни Заверталюк – д-ра філол. наук, професора, чий безперервний робочий стаж в університеті налічує 50 років. Професор Н. І. Заверталюк багато уваги присвятила дослідженню публіцистики українських письменників, зокрема “Розстріляного відродження” (дисертації “Публіцистика українських радянських письменників періоду громадянської війни”, “Публіцистика українських радянських письменників (20–70-ті роки ХХ століття): проблеми, жанри, майстерність”), прози й поезії періоду 1920–1930-х років, поезії шістдесятників. Нінелі Іванівна виховала кілька поколінь викладачів кафедри української літератури. Вона автор близько 300 наукових статей, 13 методичних розробок, 10 навчальних посібників (серед них літературознавчі студії “Повернення в Україну”, “Неподільної краплі питома вага...”), відмінник освіти Молдавської РСР (1964), відмінник освіти України (1998), заслужений викладач ДНУ (2000); нагороджена знаком “Ударник дев’ятої п’ятирічки” (1976), орденом “Знак пошани” (1976), медаллю “Ветеран праці” (1987), грамотою Академії педагогічних наук України (2008). Як відповідальний редактор професор Н. І. Заверталюк багато років керує роботою над кафедральним фаховим збірником наукових статей “Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту)”. Нінелі Іванівна підготувала 16 кандидатів філологічних наук. Можна з певністю сказати, що професор Н. І. Заверталюк створила в Дніпрі наукову школу з актуальних питань сучасного українського літературознавства.

У 2007 р. кафедру української літератури було об’єднано з кафедрою теорії мистецтва, що зміцнило співпрацю викладачів, сприяло появі нових векторів досліджень. Сьогодні навчальний процес на кафедрі забезпечують завідувач кафедри – кандидат філологічних наук, доцент Н. П. Олійник, доктор філологічних наук, професор Н. І. Заверталюк, кандидати філологічних наук, доценти В. П. Біляцька, Т. В. Ворушко, О. В. Гонюк, Т. В. Кедич, К. О. Корнілова, І. В. Кропивко, Л. В. Мірошніченко, С. В. Нечипоренко, І. В. Пасько, Н. В. Полохова, С. В. Полякова, Л. М. Ромас, А. В. Тараненко, І. В. Тіпер, О. В. Шаф. Кафедра пишається тим, що більшість викладачів закінчили Дніпропетровський національний університет, захистили дисертації під керівництвом викладачів, у яких навчалися в студентські роки.

Провідними векторами сучасної наукової діяльності кафедри української літератури ДНУ ім. Олеся Гончара є поліаспектні дослідження поетики художнього тексту. У фокусі уваги – сучасна українська поезія, зокрема в

ракурсі гендерної критики (О. В. Шаф працює над докторською дисертацією на тему “Гендернопсихологічні аспекти української лірики ХХ ст.”), художні особливості постмодерної літератури як простору взаємодії елітарного та масового (І. В. Кропивко, І. В. Тіпер). Аналізу художньої інтерпретації біблійного коду в сучасній літературі присвячено монографію Л. В. Мірошніченко “Художня трансформація євангельських міфів у романах Галини Тарасюк”. У своїй науковій діяльності викладачі кафедри української літератури намагаються “тримати руку на пульсі”, відгукуватися фаховими статтями на нові резонансні твори.

Безперечно, коло наукових інтересів фахівців кафедри української літератури не обмежується актуальним літературним процесом. Серед них важливе місце посідає дослідження художньої історіософії, зокрема концепції історії й сучасності у творчості П. Загребельного (К. О. Корнілова), Ю. Мушкетика та Р. Іванчука (Л. М. Ромас), О. Гончара, україномовних поетів Канади (колишня аспірантка кафедри, канд. філол. наук, доц. І. С. Накашидзе). Дотичні до цієї теми студіювання естетико-філософського вияву національної ідентичності в художній літературі, зокрема на матеріалі творів шістдесятників (Н. І. Заверталюк, В. П. Біляцька). Сильова своєрідність творчості окремих письменників також не раз ставала предметом дослідження науковців кафедри (монографія С. В. Полякової “Сильові доміанти оповіді в романістиці Бориса Харчука”). Учені кафедри традиційно зосереджені й на питаннях психологізму в художній літературі (монографії Н. І. Полохової “Своєрідність психологізму в художній прозі Є. Гуцала 70-х рр. ХХ ст.”, А. В. Тараненко “Проблеми художнього втілення дитячої психології в українській прозі 70–80-х рр. ХХ століття”).

Значну увагу науковці кафедри приділяють дослідженню психології творчості письменника, спираючись на тексти щоденників, спогадів, самокоментарів, а також особливостям рецепції літератури сучасниками й нащадками (Н. І. Заверталюк, Н. П. Олійник, В. П. Біляцька, Л. М. Ромас, С. В. Нечипоренко, О. В. Шаф, А. В. Тараненко). Не опинилася поза увагою дослідників кафедри й інтертекстуальні та інтермедіальні особливості сучасної й класичної української літератури. Окремий напрям досліджень становлять театрознавчі студії, націлені на виявлення специфіки інтерпретації літературного твору зображально-виражальними засобами театрального мистецтва, множинності прочитань, які надає сценічна постановка (С. В. Нечипоренко).

На кафедрі завдяки професорові Н. І. Заверталюку сформувався осередок дослідження лірики як особливого роду літератури. Серед головних досягнень науковців кафедри української літератури в цій царині варто назвати монографії О. В. Шаф “Сонет Емми Андіївської в західноєвропейському контексті”, “Горизонти розуміння. Статті та роздуми про творчість Тараса Шевченка”, посібник “Вінок сонетів у сучасній українській ліриці”.

У 2015 р. завершилася робота над науково-дослідною темою кафедри “Поетика художнього тексту: художність, система творчих принципів, цілісність і системність тексту, майстерність письменника”, 2016 р. затверджено нову тему – “Поетика художнього тексту: художньо-естетичний контекст та жанрово-стильові доміанти його реалізації”.

Кафедра української літератури ДНУ ім. Олеся Гончара проводить наукові конференції різного спрямування. Зокрема, колектив пишається тим, що є осередком дослідження творчості видатних українських письменників ХХ століття – П. А. Загребельного й О. Т. Гончара. Конференції, присвячені творчому доробку останнього, регулярно проводяться з 1964 р.: Міжвузівська наукова конференція з питань творчості О.Т. Гончара (1964), Науково-теоретична конференція “Літературний процес і творча індивідуальність

письменника” (1988), Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 80-річчю від народження Майстра (1998), Всеукраїнська наукова конференція “Олесь Гончар: пошуки сучасної інтерпретації (до 85-річчя від дня народження письменника та 35-річчя виходу у світ роману “Собор”)” (2003), Всеукраїнська наукова конференція “Творчість Олесь Гончара в соціокультурному й національному параметрах” до 90-річчя від дня народження Олесь Гончара (2008), VI Всеукраїнська наукова конференція “Творча індивідуальність Олесь Гончара в українському літературному контексті” (2013). Чимало важливих наукових заходів пов’язані з іменем іще одного славетного випускника – П. А. Загребельного, останньою з них стала проведена колективом кафедри 2014 р. III Всеукраїнська наукова конференція “Творчість П. Загребельного в контексті української та світової літератури”. Ще один вектор наукової роботи кафедри – організація масштабних конференцій із проблем дослідження творчості нашого видатного земляка В. П. Підмогильного: Всеукраїнські наукові конференції “Творчість В. Підмогильного на тлі розстріляного відродження” (2011), “Проза Валер’яна Підмогильного в контексті української літератури ХХ століття” (2016). Кафедра української літератури однією з перших в Україні 1989 р. провела конференцію, присвячену письменникам “Розстріляного відродження”, організувала Всеукраїнські конференції з шістдесятництва (“Шістдесятництво як літературне явище”, 2000; “Творчість шістдесятників у координатах української і світової літератури”, 2006).

Науковці кафедри забезпечують викладання низки дисциплін студентам українського, германського, романського, східного відділень факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства, історичного факультету, факультету психології. Серед цих курсів та спецкурсів – “Вступ до літературознавства”, “Естетика літературної творчості”, “Естетика”, “Естетичні засади українського літературного шістдесятництва”, “Історична художня література в Україні: становлення й розвиток”, “Історія світової художньої культури”, “Історія українського літературознавства”, “Історія української драматургії та театру”, “Історія української критики”, “Історія української культури”, “Історія української літератури зарубіжжя”, “Історія української літератури”, “Історія українського постмодернізму”, “Метатекст, текст і контекст в українській літературі”, “Методика викладання української літератури”, “Основи аналізу літературно-художнього твору”, “Парадокси української модерної драматургії”, “Поетика шістдесятників”, “Поетика і жанрова система сучасної української малої прози”, “Поетика сучасної повісті”, “Практикум з методики викладання української літератури”, “Психологізм в українській літературі ХХ–ХХІ ст.”, “Риторика”, “Соціальні аспекти мистецьких явищ”, “Специфіка ліричних жанрів”, “Сучасна українська література”, “Сучасний український роман”, “Теорія літератури”, “Українська культура як світовий феномен”, “Усна народні творчість”, “Художня література для дітей”.

Кафедра є випусковою, здійснюється підготовка фахівців за освітніми рівнями бакалавра, спеціаліста й магістра, для тих студентів, хто бачить своє майбутнє пов’язаним із науковою діяльністю, передбачено можливість вступити до аспірантури. Загалом на українському відділенні факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства навчаються близько 300 студентів, які є вихованцями кафедр української мови та української літератури. Під керівництвом викладачів нашої кафедри студенти беруть участь у Всеукраїнській студентській олімпіаді, Всеукраїнських конкурсах наукових студентських робіт, стипендіальній програмі Фонду Віктора Пінчука “Завтра.UA”, конференціях, семінарах різних рівнів – від регіонального до міжнародного. Найкращі роботи щорічно публікуються в кафедральному збірнику студентських наукових статей “Літературознавчі студії”.

Крім можливості реалізувати свій потенціал у науковій діяльності, викладачі кафедри української літератури надають студентам змогу розкрити свої творчі здібності в театральній та театрознавчій царині. На кафедрі багато років працюють два гуртки – студентський театр “Відлуння”, керівником якого є доц. О. В. Гонюк, та гурток театральної критики “Мистецькі орбіти” на чолі з доц. С. В. Нечипоренко. До кожної наукової конференції, яку проводить кафедра, студенти готують вистави за творами класиків української літератури. Це величезна можливість для молоді – осмислити, прочитати і перепрочитати твори Олеса Гончара, Павла Загребельного, Валер’яна Підмогильного та інших митців, реалізувати свій творчий потенціал.

Імена багатьох випускників кафедри української літератури відомі в Україні й поза її межами. Звідси почали свій шлях у науку такі відомі вчені-літературознавці, як професори О. Д. Турган, В. Д. Нарівська, В. О. Соболюк, М. Х. Гуменний. Випускники кафедри продовжують освіту за кордоном, обіймають престижні посади, адже здобули ґрунтовні знання, що є запорукою успішної кар’єри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії проф. М. В. Поляков. – 4-е вид., переробл. і доповн. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2008. – 308 с.
2. Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І. Ф. Кураса. – Київ: Вища шк., 2003. – 782 с.
3. Филитович П. Українське літературознавство за 10 років революції // Филитович П. П. Літературно-критичні статті / Упоряд., авт. передмови і приміт. С. С. Гречанюк. – Київ: Дніпро, 1991. – 270 с.

Отримано 20 лютого 2017 р.

м. Дніпро